

Časopis „Poslovne studije”, 2013, 9–10:

Rad primljen: 15.03.2013.

Rad odobren: 14.04.2013.

UDK:338.48-6:615.8]:659.113.2(497.6RS)

COBISS.BH-ID 3838744

DOI: 10.7251/POS1310373D

Stručni rad

Šironjić, mr Radenko¹

EKONOMSKA OPRAVDANOST RAZVOJA ZDRAVSTVENOG TURIZMA U REPUBLICI SRPSKOJ

Rezime: *Društveno-ekonomski razvoj u Republici Srpskoj sve intenzivnije nameće potrebu preispitivanja ukupnih privrednih potencijala, sa ciljem aktivnog uključivanja različitih djelatnosti u složeni privredni proces. Zdravstveni turizam je oblast koja je nedovoljno obrađena u stručnoj literaturi, iako je on, kao fenomen, oduvijek bio i ostao važna potreba čovjeka. Ovim radom pokušavamo rasvijetliti prazninu, i to jasnim definisanjem zdravstvenog turizma na naučnoj i stručnoj osnovi, sa određenim specifičnostima u medicinskoj rehabilitaciji i programiranom aktivnom odmoru. U radu je posebno naglašena zdravstvena funkcija turizma, koja predstavlja važan turistički motiv prilikom odabira destinacije za odmor.*

Namjera je da se našem okruženju, kao i zemljama Evropske unije, ponude raspoloživi kapaciteti koji su bogati termomineralnim resursima i postojećom infrastrukturom. Ovi resursi predstavljaju osnovu za investiciona ulaganja koja bi imala relativno brz povrat uloženog, s jedne strane, a s druge strane bi bila područje zapošljavanja lokalnog stanovništva.

U radu nastojimo dokazati da ulaganja u razvoj zdravstvenoturističkih centara, u sadašnjim ekonomskim uslovima, mogu bitno poboljšati i ubrzati razvoj cjelokupne privrede Republike Srpske u pogledu izvoza usluga. Iako turizam ima niži kapitalni koeficijent u odnosu na druge privredne grane, očekuje se da on može postati snažna pokretačka djelatnost u odnosu prema ukupnoj ekonomiji Republike Srpske.

Ključne riječi: *zdravstveni turizam, razvoj, investicije, zapošljavanje.*

JEL klasifikacija: *I11, I15, L83, P32*

---

¹ Magistar ekonomije, Zavod za fizikalnu medicinu i rehabilitaciju „Dr Miroslav Zotović“ Banja Luka, Ulica Slatinska 11 Banja Luka, radenkosironjic@teol.net

UVOD

Ovim radom imamo namjeru da, korištenjem naučnih i empirijskih metoda istraživanja, pokušamo uvjeriti potencijalne investitore kako iz inostranstva tako i domaće da je ekonomski opravdano ulagati u razvoj zdravstvenog turizma na području Republike Srpske. Neophodno je definisati sam pojam zdravstvenog turizma, kao selektivnog oblika turizma, uvažavajući sledeće momente koji su bitni za ovaj rad:

- a) aktuelnost teme;
- b) brži razvoj i bolja organizovanost zdravstvenog turizma na našim područjima zahtijeva da sve funkcije u banjskim centrima budu povezane;
- c) novi uslovi privređivanja uslovljavaju i neophodne promjene u oblasti zdravstvenog turizma;
- d) zdravstvenoturistička djelatnost potpunim korištenjem svih raspoloživih prirodnih resursa postiže direktne i indirektno prednosti;
- e) usluge zdravstvenoturističke djelatnosti postaju sve izraženija potreba ljudi i savremenih turista. Te usluge nisu više luksuz, već sastavni dio života, što se reflektuje putem ove djelatnosti i na privredni razvoj Republike Srpske kao države.

Jedan od preduslova za realizaciju postavljenih ciljeva u procesu pridruživanja Evropskoj uniji je i mogućnost privlačenja inostranih investicija radi bržeg zapošljavanja, odnosno uvjeravanja stranih investitora u ekonomsku opravdanost ulaganja u razvoj zdravstvenog turizma na području Republike Srpske.

Neophodno je naglasiti da smo, tokom same izrade ovog rada, nastojali maksimalno iskoristiti sva dosadašnja saznanja u teoriji i praksi. Prvi utisak je da je ova problematika u teoretskom smislu nedovoljno izučavana. Navedeno ukazuje na veći podsticaj samim istraživačima da ovu oblast ozbiljnije i cjelovitije istraže, čime bi se dao doprinos i stvorila realna osnova koja bi usmjerila sve aktivnosti na unapređenje zdravstvenoturističke djelatnosti u periodu koji dolazi. Ovo napominjemo prvenstveno iz razloga što je interesovanje za zdravstveni turizam kod savremenih turista poraslo, pa se predviđa da će ulaganja u zdravstvenoturističke centre to povećanje

opravdati i podstaći, a onda će ta nova ponuda uticati na brži razvoj naše privrede u cjelini.

Banjsko-zdravstveni turizam u budućnosti treba da postane jedna kompleksna privredna djelatnost, koja se odvija u organizovanom korišćenju termomineralnih voda u specifičnim klimatskim uslovima, medicinski kontrolisanom aktivnom odmoru, rekreaciji i rehabilitaciji.

Pri realizaciji ovog rada korišćene su sljedeće metode: *deskriptivna, komparativna te metoda teorijske analize*. Deskriptivna metoda je korišćena da bi se otkrile uzročno-posljedične veze između turizma i zdravstvenog turizma kao njegovog selektivnog oblika, koji predstavlja sve važniju potrebu ljudi i turista u XXI vijeku.

Da bismo prikupili podatke, te utvrdili razlike i sličnosti koje se odnose na resurse u razvoju ovog selektivnog oblika turizma, korišćena je komparativna metoda.

Metoda teorijske analize obuhvatala je teorijske osnove samog istraživanja. Samom primjenom svih navedenih metoda došlo se do zanimljivih podataka koji ukazuju na ozbiljna razmišljanja o razvoju banjsko-zdravstvenog turizma na našim područjima, a koji bi u budućnosti predstavljao jedan od važnih generatora ekonomskog razvoja Republike Srpske.

1. POJAM TURIZMA I ZDRAVSTVENOG TURIZMA

1.1. Pojam turizma

Pod pojmom turizma se podrazumijeva skup privrednih i neprivrednih odnosa i pojava koje proizlaze iz putovanja i boravka izvan domicila, te potrošnje sredstava ostvarenih u pravilu u mjestu stalnog boravka (Cicvarić 1984, 28). Međutim, za turizam se ne može reći da je samo privredna aktivnost, on predstavlja i društvenu pojavu koja ima za cilj humanizaciju i unapređenje odnosa među samim ljudima (Relac i Bartoluci 1987, 5). Turizam nije dovoljno definisati samo kao privrednu

aktivnost, već i kao aktivnost putem koje čovjek unapređuje i ostvaruje uopšte ljudske osobine kao što su osobine humanosti, čovječnosti, bilo u samim međuljudskim odnosima, ili u pogledima i spoznajama pojedinaca, u odnosu pojedinca prema svijetu i prirodi (Alfier 1977, 15).

Neki autori pojam turizma shvataju kao aktivnost lica koja putuju u mjesta izvan svog uobičajenog mjesta boravka, te borave u njima najduže do godinu dana bez prekida, radi odmora, poslova, kao i iz drugih razloga koji se ne odnose na obavljanje neke aktivnosti koju plaća mjesto posjete (Statistički godišnjak Republike Srpske 2009. i Zakon o turizmu, „Sl. glasnik RS“ broj: 70/11). Uvažavajući naprijed navedene pojmove o turizmu, nameće se zaključak da je turizam prvenstveno humanistička aktivnost u kojoj turista, družeći se sa ljudima, stalno unapređuje i potvrđuje svoje ljudske osobine, kako prema samim ljudima koji se nalaze u njegovom okruženju, tako i prema prirodi i prirodnom okruženju u kojoj provodi svoje slobodno vrijeme.

Turizam kao složenu društveno-ekonomsku djelatnost treba posmatrati jedako važnim kako sa društvenog stanovišta, tako i sa ekonomskog stanovišta, tako da bi društvene i ekonomske funkcije turizma trebalo da imaju istu važnost. Mnogi stručnjaci iz oblasti turizma smatraju da su ekonomske funkcije turizma upravo njegove i najvažnije funkcije koje određuju razvoj ove djelatnosti. U ekonomske funkcije turizma možemo svrstati zdravstvenu i rekreativnu funkciju, jer su one najstariji i osnovni motiv pokretanja turista ka turističkim destinacijama.

Navedene funkcije kao krajnji cilj imaju očuvanje zdravlja ljudi te povećanje produktivnosti rada u svim korisnim oblicima ljudskog djelovanja. Bitno je naglasiti da zdrav i produktivan čovjek predstavlja najznačajniji ekonomski faktor u jednoj društvenoj zajednici. Sve, inače brojne, ekonomske funkcije turizma imaju dvije zajedničke osobine: s jedne strane, turističku potrošnju kao njihov zajednički materijalni izvor i, s druge strane, uticaj na dohodak kao direktan ili indirektan ekonomski cilj. Na pomenutim činjenicama su izgrađeni predmet i interes naučne discipline koja se zove ekonomika turizma. Iako se ekonomika turizma prvenstveno bavi makroekonomskom problematikom, u globalnom smislu ona proučava i mikroekonomske aspekte turističkog razvoja.

1.2. Pojam zdravstvenog turizma

Zdravstveni turizam jedan je od najstarijih specifičnih oblika turizma u okviru kojeg se stručno i kontrolisano koriste prirodni ljekoviti faktori i postupci fizikalne terapije u cilju očuvanja i unapređenja zdravlja, te poboljšanja kvaliteta života. Osnovu zdravstvenog turizma čini upotreba prirodnih ljekovitih faktora koji mogu biti banjski (balneološki), morski i klimatski. U banjama se nudi uravnotežena ishrana, isključenost od buke i zagađenog vazduha, fizička aktivnost, društveni i duhovni programi. U balneološke faktore spadaju: termomineralne vode, peloidi ili ljekovita blata, klima, biljni pokrov, kvalitet vazduha, staze zdravlja, kao i sunčevo zračenje. U klimatske ljekovite faktore spadaju: promjena klimatskog mjesta, kvalitet zraka i sunčevo zračenje. Bitno je napomenuti da kod klimatoterapije povoljan učinak imaju klimatski uslovi i elementi karakteristični za neko područje. U morske ljekovite faktore spadaju: morska voda, alge, staze zdravlja, biljni pokrov, pijesak, morski peloid, kvalitet zraka i klime. Talasoterapija podrazumijeva terapijsko djelovanje mora i primorja. Stručna talasoterapija sprovodi se pod ljekarskim nadzorom, a samostalna izvan zdravstvenih ustanova po preporuci ljekara.

„Wellness“ podrazumijeva fizičko, mentalno i emotivno stanje čovjeka. Prepoznaje se kao psihosomatski uravnoteženo stanje i stanje harmonije. „Fitness“ je fizička, mentalna i emotivna top forma čovjeka. Prepoznaje se kao izuzetna vitalnost i prvoklasna fizička kondicija u većini slučajeva u kombinaciji sa optimističkim pogledom na život i odlučnim, odnosno veselim raspoloženjem. Definisane wellnessa i fitnessa pokazuju povezanost sa medicinskom njegom i zdravljem. Wellness centri, kao i centri zdravstvenog turizma trebalo bi da imaju doktore (ljekare praktičare i specijaliste), psihologe, dijetetičare, fizioterapeute i masere. Svaki wellness centar mora biti medicinski kontrolisan do određene mjere. Kako je već dokazano, postoji mnoštvo pozitivnih faktora koji utiču na zdravlje čovjeka. Normalizacija krvnog pritiska pacijenata, koncentracija holesterola u krvi je poboljšana. Dokazano je da se cirkulacija krvi u mozgu poboljša nakon kupanja u vodi bogatoj ugljen-dioksidom, čak i godinu dana nakon liječenja bolovi su bili smanjeni. Boravak u zdravstvenim i wellness ustanovama pokazuje pozitivne uticaje

kod osoba koje su pod stresom, a koji se manifestuju poboljšanjem raspoloženja, kvaliteta sna, ali i cjelokupnog fizičkog stanja (Lazović 2011, 12).

Svjetski trendovi na turističkim tržištima nagovještavaju daljni rast zdravstvenog turizma, uglavnom usljed promjena u načinu života. Broj banja i kvalitet voda na kojima se njihovo poslovanje zasniva nesumnjivo predstavlja velik razvojni potencijal i kapital Republike Srpske u budućnosti. Neophodno je značajno ulagati u zdravstvenoturistički proizvod u cilju internacionalizacije cjelokupnog biznisa, što podrazumijeva međusobnu podjelu odgovornosti i koordinaciju aktivnosti u sljedećim sferama: upravljanje (korišćenje) termalnih izvora; pružanje zdravstvenih tretmana; hotelska i ugostiteljska ponuda; upravljanje prostorom (problematika „divlje gradnje“ i uništavanje prostora); urbana estetika (čistoća, fasade kuća, novokomponovana gradnja, parkovi i šetališta i sl.).

U cilju privlačenja interesa međunarodne tražnje za proizvodom zdravstvenog turizma Republike Srpske, potrebno je tržišno repositionirati današnji proizvod banja – lječilišta. To je moguće postići samo kroz značajna ulaganja u proizvodnu infra- i suprastrukturu.

Potrebno je definisanje jasnih razvojnih ciljeva, koraka realizacije i efikasnog međusobnog koordinisanja svih učesnika procesa, kao što su: lokalna samouprava, Ministarstvo turizma, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo rudarstva, Ministarstvo zaštite životne sredine i sl.

Proizvod *zdravstvenog turizma* u Republici Srpskoj trebalo bi da bude strukturisan na sljedeći način: *Destination Spa* – koji uz klasične profesionalne spa usluge, uključuje praktično sve fitness i wellness komponente, koje se nude u okviru cjelokupne ponude jedne destinacije. Klijentima se, pri tom, daje mogućnost izbora sadržaja koji im popravljaju imunitet i poboljšavaju zdravlje. Uz klasični hotelski smještaj, velika je tražnja i za kapacitetima u privatnom smještaju.

Medical Spa – predstavlja kategoriju koja, prema predviđanjima, ima najveći potencijal za rast u sljedećih desetak godina, najviše usljed sve veće tražnje za holističkim medicinskim tretmanima i terapijama. Usluga se bazira na svim zdravstvenim i wellness komponentama, a u ambijentu koji integriše klasične i posebne tretmane i terapije. Jednostavno rečeno,

ovaj segment proizvoda zdravstvenog turizma zahtijeva izvjesna poboljšanja, dopune i prilagođavanja današnje ponude banja u Republici Srpskoj.

Mineral Springs Spa – kao tipična vrsta proizvoda u evropskom spa/wellness sektoru, ovaj segment proizvoda bazira se na ponudi prirodnih, mineralnih i termalnih izvora, odnosno ponudi različitih hidroterapijskih tretmana. Ovaj segment proizvoda, u odnosu na proizvod banja u Republici Srpskoj, traži relativno manji obim investicija i ima potencijal relativno brzog međunarodnog pozicioniranja. *Resort / hotel Spa* – ovaj proizvod je posljedica sve veće tražnje u međunarodnim razmjerama, ali i nastojanja hotelskih kompanija i individualnih vlasnika hotela za povećanjem sopstvene profitabilnosti.

Briga o dobrom zdravlju u savremenim životnim uslovima u duhu sprečavanja po zdravlje štetnih posljedica stavlja pred zdravstvene stručnjake i institucije nove zahtjeve i izazove. Kada govorimo o dobrom zdravlju, ne mislimo samo na liječenje oboljelih ili unesrećenih, već je to i briga o zdravom životu zavisno od životnih i radnih uslova svakog pojedinca u smislu provođenja preventivnih mjera kao što su odmor, rekreacija i rehabilitacija ljudi u svim uzrastima, od omladine, osoba srednje životne dobi, pa do osoba starije životne dobi.

Ako posmatramo početak razvoja jedne banje kao kupališta, onda uočavamo da je taj razvoj krenuo od termalnog izvora. Sam razvoj zdravstvene funkcije u jednom banjском centru u smislu profilakse i rehabilitacije zasniva se, pored mnogih ostalih elemenata, prije svega na hemijskim i balneološkim karakteristikama termalnih voda i drugih prirodnih ljekovitih sredstava uz primjenu fizikalne terapije, u kojoj kineziterapija, hidroterapija i termoterapija predstavljaju okosnicu (Nevidek 1986, 17). Drugi motiv po svom prioritetu dolaska u banjско-zdravstveni centar je rekreacija. Rekreacija u banjско-zdravstvenom centru najčešće, u posljednje vrijeme, nije slučajna, nego organizovana uz pomoć medicine. Organizacija rekreacije se provodi u raznim vidovima medicinski programiranog aktivnog odmora. Medicinski programirani aktivni odmor se provodi kroz oblike isključive rekreacije i na kombinovan način, uz djelimičnu rehabilitaciju korišćenjem prirodnih ljekovitih sredstava u banjama.

2. PONUDA I POTRAŽNJA U ZDRAVSTVENOM TURIZMU

Ako posmatramo razvoj turizma u cjelini, kao i zdravstveni turizam, kao njegov selektivni oblik, neophodno je naglasiti da su dvije osnovne komponente toga razvoja:

- zdravstvenoturistička ponuda i
- zdravstvenoturistička potražnja.

Kada posmatramo osnovne faktora razvoja zdravstvenog turizma, neophodno je ozbiljno uzeti u razmatranje zdravstvenoturističku potražnju koja je komplementarno vezana sa zdravstvenoturističkom ponudom i ona je njena determinanta. Za razvoj zdravstvenog turizma uopšte, presudno je da postoje, u dovoljnim količinama, prirodna ljekovita sredstva, kao što su termomineralni izvori, kojih kod nas ima u velikom broju. Za korištenje ovog prirodnog resursa, koji, slobodno možemo reći, ima ključnu ulogu u razvoju zdravstvenog turizma, neophodna su temeljita geološka, balneološka i medicinska istraživanja. Sva pomenuta istraživanja neophodno je da budu zasnovana na naučnoj i empirijskoj osnovi. Glavni cilj, koji je neophodno definisati istraživanjima, jeste indikaciono područje, kako bismo stvorili kompetentnu ponudu zdravstvenoturističkog proizvoda.

Ponuda u banjsko-zdravstvenom turizmu trebalo bi da sadrži više različitih elemenata turističke ponude. Ona mora da bude kompletna, kvalitetna, sa stručnom i kvalitetnom medicinskom uslugom iz oblasti kako prevencije tako i rehabilitacije. Takvu ponudu u okviru banjsko-zdravstvenog turizma treba posmatrati kao jedan složen organizacioni sistem koji treba savršeno da funkcioniše sa svim svojim ulaznim, transformacionim i izlaznim elementima.

Tabela 1: Sistem pružanja usluga u banjsko-zdravstvenom centru

Input	Proces pružanja usluga	Output
Izvori kadrova, prirodni resursi, sirovine, energija	Medicinske, programirane Rekreacija, ishrana, zabava, Rekreacija i smještaj	Zdravstveno-rekreativno, turističko-ugostiteljska usluga, kompleksna

Iz gore prikazanog sistema pružanja zdravstvenoturističke usluge vidljivo je da ta usluga ima svoje specifičnosti te da je zahtjevna i kompleksna. Isto tako, može se uočiti da od samog kvaliteta inputa, kao i procesa pružanja usluga zavisi i kvalitet ukupnog outputa, što se direktno odražava na ekonomske rezultate u okviru zdravstvenog turizma.

U Republici Srpskoj bazu za razvoj zdravstvenog turizma čine potencijali termalnih izvora koji sačinjavaju dvanaest banja. Pomenuti termalni izvori pripadaju grupi termomineralnih voda sa svojim utvrđenim hemijskim specifičnostima i indikacionim svojstvima, koji predstavljaju osnovu za određivanje vizije, misije, kao i ciljeva razvoja u okviru zdravstvenoturističke ponude Republike Srpske, izuzev banje Kulaši kod Prnjavora, koja pripada grupi *oligomineralnih voda*. Specifičnost ove oligomineralne vode je u jako niskoj mineralizaciji (168 mg/l), a jako visokoj Ph vrijednosti (Ph 11,75), što je čini jedinstvenom na ovome području, kao i u svijetu. Važno je istaći da se voda, kao najznačajnija supstanca za stvaranje i održavanje živih bića, ne može tretirati kao bilo koji drugi resurs – navode Janjić et al. (2008, 7–8).

Sve banje u Republici Srpskoj su u funkciji, istina sa različitim nivoom opremljenosti, kao i različitim sadržajima koje pružaju svojim gostima, od klasičnih usluga koje ne zahtijevaju savremenu opremu i prostor, pa sve do usluga na visokom nivou. Sa sigurnošću se može reći da se radi o solidnoj osnovi za buduće investiranje u sve proizvode zdravstvenog turizma, kao što su: *Destination Spa; Medical Spa; Mineral Springs Spa; Resort/ hotel Spa* jer je termomineralna voda već ispitana te utvrđena njena indikaciona svojstva, koja su sumirana i prikazana u prethodnoj tabeli broj 1.

3. TERMALNI IZVORI U REPUBLICI SRPSKOJ

3.1. Potencijali termalnih izvora

Tabela 2: Indikaciona područja, temperatura i izdašnosti termalnih izvora u Republici Srpskoj

Temperatura	75°C	13°C	27°C	14°C	30°C	14°C	40°C	43°C	35°C	34°C	38°C	34°C
Izdašnost	46 l/s	35 l/s	46 l/s	35 l/s	35 l/s	32 l/s	37 l/s	44 l/s	10 l/s	35 l/s	70 l/s	35 l/s
Menadžerska oboljenja					x							
Bolest respiratornih organa										x		
Kožne bolesti (ekcem, psorijaza)			x				x		x			
Bolesti štitne žlijezde		x										
Renalna cistal. kalkuloza			x	x								
Anemija		x		x								
Hronična astma					x	x			x			x
Išijas			x									
Neke kožne bolesti	x					x						x
Bolesti mokraćnih puteva			x									
Hronične glavobolje					x							
Psihosomatski poremećaji				x	x							
Bolesti organa za varenje			x	x		x	x		x			x
Bolesti srca i krvnih sudova	x		x	x	x						x	

Sva stanja poslije povreda kostiju, zglobova i mišića	x					x		x			x		
Hronične ginekološke bolesti			x				x		x	x		x	
Bolesti lokomotornog sistema			x					x					
Neurološke bolesti					x					x	x	x	
Hronična upala mišića			x					x				x	
Regenerativni reumatizam	x		x		x		x	x	x	x	x	x	
Degenerativni reumatizam	x		x				x	x	x	x	x	x	
Naziv i mjesto banje	Dvorovi Bijeljina Bijeljina	Guber Srebrenica	Kulaši Prnjavor	Kiseljak Zvornik	Laktaši Laktaši	Mlječanica K. Dubica	Ozren Petrovo	Slatina Laktaši	Lješje N. Grad	Viline Vlasi	Višegrad	Vrućica Teshić	Šeher Banja Luka

Legenda: x – indikaciona područja

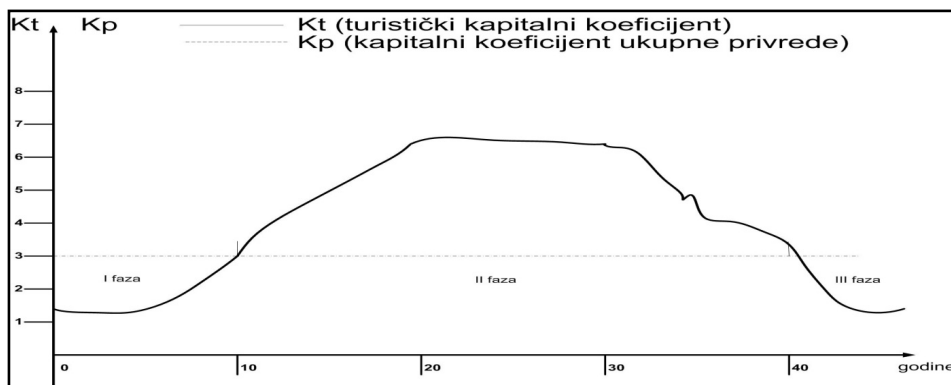
Izvori: Studije balneološkog i farmakološkog instituta Sarajevo.

Opštepoznata činjenica je da ukupan privredni razvoj jedne zemlje stoji u određenoj korelacijskoj vezi sa razvojem turizma te zemlje. Turizam, a time i zdravstveni turizam, dolazi prvenstveno kao posljedica snažnog privrednog razvoja kako užeg tako i šireg okruženja određenog turističkog mjesta. Neka istraživanja u ovoj oblasti su utvrdila i suprotan smjer kretanja razvoja tako da turizam ima svoj rast koji djeluje na ukupan privredni razvoj jedne zemlje, što je i namjera razvoja banjsko-zdravstvenog turizma u Republici Srpskoj, a što je i cilj ovog rada – da dokažemo ekonomsku opravdanost ravoja zdravstvenog turizma u Republici Srpskoj.

3.2. Pokazatelji kapitalnih koeficijenata

Ako želimo posmatrati vezu između turističkog i opšteg privrednog razvoja u jednoj zemlji, onda je tu najpogodniji za posmatranje pokazatelj kapitalnog koeficijenta. Danas u razvijenim zemljama Evrope, kapitalni koeficijent turizma i ukupne privrede možemo podijeliti na tri faze, što prikazujemo u grafikonu 1.

Grafikon 1: Kretanje kapitalnih koeficijenata turizma i ukupne privrede – teoretski slučaj

Izvor: Cicvarić 1984, 53.

Kada posmatramo prvu razvojnu fazu, možemo primijetiti da je kapitalni koeficijent turizma nizak, odnosno do tri, i po pravilu niži od kapitalnog koeficijenta ukupne privrede. Ako znamo da se turizam uglavnom razvija spontano, u oblicima koji ne zahtijevaju neka velika ulaganja, dok ostala privreda, koja je već razvijena, ima veće vrijednosti kapitalnog koeficijenta, samim tim dolazimo do zaključka zašto je to tako u prvoj fazi razvoja.

U drugoj razvojnoj fazi dolazi do ubrzanog investicionog ulaganja u turizam. Ta investiciona ulaganja se odnose na izgradnju hotela sa namjenskim sadržajima, objekata za rekreaciju, zatim izgradnju zahtjevne infrastrukture koja mora da prati pomenute objekte za mnogo šire potrebe. U ovoj fazi razvoja, turistički kapaciteti se projektuju na

sasvim drugi način, što operećuje nosioce razvoja turizma jer su navedena ulaganja dosta velika, sa malim ekonomskim efektom, i daju visoke kapitalne koeficijente u turizmu.

Kada posmatramo istraživanja banja Republike Srpske, dolazimo do jedinstvenog zaključka da zdravstveni turizam ima svoj rast koji podstiče brži razvoj privrede mjesta kome pripada neka od banja u Republici Srpskoj. Tu možemo navesti sljedeće primjere: Banja Slatina, Vrućica Teslić, Banja Laktaši, Banja Dvorovi, Banja Kulaši, Banja Mlječanica i još neke druge, mada još ne sasvim dovoljno za sveobuhvatnije rješenje infrastrukture banjско-zdravstvenih centara, ili turističkih mjesta, što daje ozbiljne mogućnosti kako za inostrane tako i za domaće investitore, čime bi se pokrenuo ekonomski razvoj i intenzivno zapošljavanje (Segić 2011, 197). Centar banjско-zdravstvenog turizma treba da posjeduje određene sadržaje kao što su: dovoljan broj komfornih smještajnih kapaciteta koji zahtijevaju postojanje ugostiteljskih kapaciteta za ishranu, zdravstveno-rekreativnih sadržaja, trgovačko-prodajnih kapaciteta, objekata za zabavu, prostora za parking vozila koji su na različitom nivou opremljenosti, zavisno od samog banjско-zdravstvenog centra, što daje velike mogućnosti za investiranje kako domaćih tako i stranih investitora.

Kada posmatramo investiciono ulaganje u banjско-zdravstveni centar, imamo odnos investicija u smještajne kapacitete sa ugostiteljskim sadržajima od 71,02%, u medicinske sadržaje 22,86%, a zanemarivih 6,23% u sportsko-rekreativne sadržaje, što nikako ne zadovoljava zahtjeve za bržim razvojem banjско-zdravstvenog turizma u Republici Srpskoj. Taj procenat investicionog ulaganja trebalo bi da se mijenja u pravcu rasta ulaganja u medicinske i sportsko-rekreativne sadržaje koji su sa sigurnošću nosioci bržeg razvoja zdravstvenog turizma.

Sve dosadašnje analize pokazuju da postoji veoma visok stepen korelacije između ulaganja u banjско-medicinske i sportsko-rekreativne sadržaje i dobiti koja se ostvaruje u široj privredi, s obzirom na to da turistička potrošnja većim dijelom nije mjerljiva. Ukupan prihod, a samim tim i dohodak od ovih usluga, uslovljen je visinom ulaganja u pomenute sadržaje (koeficijent korelacije $r = 0,998$ i $r = 0,984$ (investicione studije banja Slatina, Kulaši i Sanska ilidža). Time se potvrđuje i sama konstatacija da zdravstvene i banjско-rekreativne usluge

u zdravstvenom turizmu mogu biti visokoprofitabilne, mada su u mnogim slučajevima još uvijek nedovoljno razvijene u banjama Republike Srpske, što sigurno opravdava ulaganja u razvoj zdravstvenog turizma u Republici Srpskoj.

Nagli pad i veoma spor oporavak privrede na našim prostorima zabilježen je u posljednjoj deceniji prošlog vijeka, što je izazvalo i pad ukupnog kapitalnog koeficijenta privrede.

U teorijskom smislu, postoji mogućnost da se kapitalni koeficijent u zdravstvenom turizmu, što je prikazano u grafikonu 1, odnosno banjasko-zdravstvenim centrima u Republici Srpskoj približi trećoj fazi, koja omogućuje ulaganja u zdravstveno-rekreativne sadržaje u našim banjama, te na taj način razvija banjasko-zdravstveni turizam, što predstavlja i glavni cilj ovog rada – da dokažemo ekonomsku opravdanost ulaganja u razvoj zdravstvenog turizma u Republici Srpskoj. U tom slučaju dolazi do veoma visokih poslovnih rezultata, a što brzo snižava kapitalni koeficijent, te turizam uopšte ima niži kapitalni koeficijent od cjelokupne privrede, tako da postaje veoma snažna propulzivna djelatnost u odnosu na cjelokupnu privredu Republike Srpske.

U trećoj razvojnoj fazi, turizam se od posljedice pretvorio u veoma snažan faktor, gotovo generator privrednog razvoja, što potvrđuje veoma visoku korelaciju između samog turizma i ukupne ekonomije Republike Srpske. Da bi se strategija razvijala u tom pravcu, neophodna je vizija, misija, ciljevi, zadaci, ali i određeno obrazovanje, poslovna sposobnost, stil organizovanja, iskustvo i tradicija, kao i nezaobilazno i pravilno angažovanje ljudskog faktora.

ZAKLJUČAK

Zdravstveno-banjski centri u Republici Srpskoj obiluju izvorima termomineralne vode, a smještajni kapaciteti, uz tradicionalne programe liječenja i rehabilitacije, sve više uvode wellness ponudu i antistres programe, masaže, aromaterapiju, fitness treninge i slično.

Najnovija svjetska praksa naglašava da razvoj turizma a, naravno, i zdravstvenog turizma ima smisla samo u slučaju kad on dugoročno doprinosi razvoju blagostanja stanovništva na održiv način. Neophodno je aktivirati brojna netaknuta područja planina, ruralna područja, područja u i oko banja, te ih dovesti na nivo internacionalno konkurentnih turističkih proizvoda, što, istina, nije ni jednostavno ni lako. Tradicionalne razvojne turističke strategije su bile bazirane na *prevaziđenim* komparativnim prednostima, kao što su: povoljni makroekonomski uslovi razvoja (jeftin kapital, niske plate zaposlenih, niski porezi i sl.), nedovoljno kontrolisana potrošnja nacionalnih prirodnih i kulturnih resursa i atrakcija, finansijska podrška države. S obzirom na to da primjeri drugih zemalja upućuju na zaključak da je na međunarodnom tržištu lakše uspjeti ako se u razvoj krene selektivno, fokusirano i postepeno, kao na primjer Mađarska i Češka, Republika Srpska u početnoj fazi mora da podrži one sektore i turističke proizvode gdje će na najbrži način i uz najmanje napora moći da izgradi nove konkurentne prednosti, s kojima će izaći na turbulentno i vrlo zahtjevno regionalno i evropsko turističko tržište.

Ono što karakteriše većinu banjanskih mjesta u Republici Srpskoj, u pogledu razvoja treba aktivno krenuti u rješavanje sljedećeg: infrastrukturni problemi banjanskih lokacija, temeljitija ispitivanja i istraživanja termomineralnih izvorišta, donošenje regulacionih planova turističkih mjesta od strane lokalnih zajednica, stalno ispitivanje tržišta tražnje za turističkim proizvodima i utvrđivanje interesa za istim, specijalizacija i opredjeljenje prema određenim medicinsko-zdravstvenim uslugama, kao i zdravstveno programiranom aktivnom odmoru, izgradnja novih, kao i adaptacija postojećih smještajnih kapaciteta sa potrebnim zdravstveno-banjanskim i rekreativnim sadržajima, uvođenje i usvajanje savremene organizacije poslovanja primjerene modernom menadžmentu, kontrolisano prevođenje prirodnih bogatstava u javno-privatno vlasništvo, kao i stalno kadrovsko jačanje, prvenstveno kadrovima iz oblasti medicine, balneologije, sporta, turizmologije, uglavnom svim onim što treba da služi potrebama banjansko-zdravstvenog turizma u Republici Srpskoj.

LITERATURA

1. Alfier, D., 1977. Savjetovanje na znanstvenom skupu *Humanističke vrijednosti turizma*. Zadar: Pedagoška akademija.
2. Cicvarić, A., 1984. *Turizam i privredni razvoj Jugoslavije*. Zagreb: Informator.
3. Ivić, P., 2008. *Banje Republike Srpske*. Banja Luka: Unigraf.
4. Janjić, M., Komatina M. et al., 2008. *Lekovite vode i banje Srbije*. Beograd: Elit-Medica.
5. Lazović, M., 2011. *Strategija razvoja zdravstvenog, wellness i spa turizma Srbije – šanse i izazovi*. Preuzeto: 05.03.2013. <http://wellnessklaster.rs/konferencija/slike/konferencija-2011/Lazovic.kpn.12..ppt>.
6. Nevidek, B., 1986. *Osnovi fizikalne medicine u medicinskoj rehabilitaciji*. Novi Sad: Medicinski fakultet.
7. Relac, M., i Bartoluci M., 1987. *Turizam i sportska rekreacija*. Zagreb: Informator.
8. Republika Srpska, Republički zavod za statistiku. 2009. *Statistički godišnjak Republike Srpske*. Banja Luka: Comes grafika.
9. Republika Srpska, Skupština Republike Srpske. 2011. *Zakon o turizmu Republike Srpske*. Banja Luka: Službeni glasnik Republike Srpske.
10. Segić, S., 2011. „Razvoj banjsko-rekreativno-zdravstvenog turizma u Republici Srpskoj kao mogućnost za strane ulagače“. *Časopis za ekonomiju i tržišne komunikacije*. 189–200.
11. Stanković, S., 2009. *Banje Srbije*. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika.
12. Zečević, B., 2004. *Menadžment u banjskom turizmu i specijalni program u banjama*. Vrnjačka banja: Turistička berza.

Radenko Šironjić, MSc

ECONOMIC JUSTIFICATION OF HEALTH TOURISM IN REPUBLIC OF SRPSKA

Summary: *The Socio-Economic Development of the Republic of Srpska severely requires a revision of its overall economic potential, with the aim to actively involve different activities in a complex business process. Health tourism is an area that is insufficiently dealt with in the literature, although it is a well known phenomenon, it has always been and remains an important human need. In this study we try to clarify the lack of a clear definition of health tourism in the scientific literature and the specific characteristics of medical rehabilitation and vacation schemes. This work is particularly significant to health tourism functions, which can be an important tourist motivation when choosing a holiday destination.*

Our locality offers rich thermal mineral resources and an existing infrastructure. These resources are the basis for investments that would have a relatively quick return, as well as boosting local levels of employment.

In this paper, we attempt to prove that investing in the development of health tourism centers, in the current economic conditions, can significantly improve and accelerate the overall development of Serbian economy in terms of exports of services. Although tourism has a lower capital coefficient compared with other industries, it is expected that it will become a strong driving force in relation to the overall economy activity of the Republic of Srpska.

Key words: *health tourism, development, investment, employment.*

JEL classification: *I11, I15, L83, P32*